

Prof. dr. sc. Pavo Živković, *Etnička i vjerska povijest Bosne, Slavonije i Srijema do konca XVII. stoljeća*. Dolazak, razvoj i nestajanje Hrvata katolika na tim prostorima; HKD „Napredak“, Sarajevo – Mostar, 1998.

Ovo djelo obrađuje osnovne uzroke i posljedice nastanka i nestajanja katoličanstva i Hrvata, na prostorima Bosne, Slavonije i Srijema, dakle onih krajeva što su, uz Hercegovinu, ponajviše bili izloženi etničkim i vjerskim promjenama nakon dolaska Turaka, a potom zbog brojnih ratova do današnjih dana.

Teritorij Bosne, Slavonije i Srijema u etničkom i vjerskom smislu tijekom srednjeg vijeka bio je nastanjen hrvatskim stanovništvom pripadnicima dviju konfesija, prije svega katoličke ali i pripadnika „Crkve bosanske“. Na to područje naslanja se i pravoslavlje s istoka, a po dolasku Turaka i islam. Područje Bosne, u doba razvijenog feudalizma postaje primamljivo za brojne trgovce i obrtnike, koji dolaze u taj kraj da bi se domogli brze i lake zarade. Tada Bosna postaje sjecište raznih etničkih i vjerskih strujanja kojima nije moglo odoljeti ni domaće pučanstvo. Na taj način, veliki broj „krstjana Crkve bosanske“ po uvođenju islama, iz gospodarskih razloga rado prima tu vjeru. Ipak, tu je i puno veći broj onih koji nisu željeli promijeniti vjeru svojih očeva i djedova, te su pod turskim pritiscima morali bježati sa svojih pradjedovskih ognjišta. Uz sve to, osjeća se i veliki utjecaj Pravoslavne crkve, čiji su dostojanstvenici uživali potporu i milost turske vlasti.

Prvo poglavlje spomenute knjige donosi etničke i vjerske prilike do dolaska Turaka u Bosnu, Slavoniju i Srijem; na tom području bilo je posebno djelovanje dominikanaca, petrovaca i franjevaca, a rezultat njihova djelovanja vidljiv je i u kulturnom pogledu. Najvažnija biskupija bila je Kaločka, koja uspostavlja crkvenu jurisdikciju na prostoru cijele Bosne. Kolika je bila snažna kršćanska vjera, može se zaključiti i iz čina bana Kulina koji daje svoga sina za taoca rimskom papi i ugarskom kralju kao jamstvo da će se u Bosni i Humu njegovati samo katolička vjera te da neće biti hereze. Osnivaju se biskupije i samostani, a najveću ulogu imaju franjevci, koji se nakon nekog vremena moraju iseliti te potražiti sigurnija boravišta u Slavoniji, Srijemu i Hrvatskoj.

Drugo poglavlje govori o proganjanju i nestajanju Hrvata katolika u sjeveroistočnoj i srednjoj Bosni. Najteže je bilo tijekom XVI. i XVII. stoljeća. Tada se na tim prostorima provodi islamizacija, istovremeno plaća se i vjerski porez ne bi li katolici pristupili pravoslavnoj vjeri, a to čine progonima, tako da su katolici htjeli ili ne, bili prisiljeni odricati se svoje vjere. Benedikt Kuripešić, putopisac koji je proputovao Bosnu 1530. godine, navodi tri konfesije: katolike, pravoslavne i muslimane. Masovnije iseljavanje slijedi nakon pogibije đakovačkog biskupa Đure Polečnike, koji

je stradao u bitki na Mohačkom polju; tada je katolički puk ostao bez svojeg pastira, bez zadnje nade što je dotada postojala. Posljedica toga je i transformiranje kršćanskih imena. Prvi su pod tursku vlast pali Zvornik, Srebrenica, Gornja i Donja Tuzla i druga mjesta, te se u tim mjestima provodi prisilna islamizacija i odvođenje djece u janjičare.

Treće poglavlje govori o Slavoniji i Srijemu; za vrijeme desetogodišnjih ratova (1526. – 1536.) Turci su uspjeli zaposjesti vukovarsko područje i porječja Bosuta, Vuke i Biđa. Nakon što su završili osvajanje srednje Slavonije (1536.), reorganiziraju upravu i premještaju pučanstvo iz osvojenih u neosvojene krajeve i obratno, a sve to na štetu katoličkog hrvatskog, a u korist muslimanskog i pravoslavnog srpskog stanovništva. Osnivaju sandžakat, čije središte postaje Požega, s nekoliko kadiluka, a svaki od njih imao je svoju nahiju. Uništavaju župne domove, samostane i crkve koje su u najvećoj mjeri opljačkane, ali ne i srušene. U to vrijeme franjevci ostaju jedini dušobrižnici katoličkog pučanstva i branitelji katoličke vjere.

Četvrto poglavlje odnosi se na pravoslavizaciju Bosne, Slavonije i Srijema u prva dva stoljeća turske vladavine. Pravoslavlje dolazi zajedno s Turcima, a sukob s katolicima nastaje s pokušajem Pravoslavne crkve da podjarani bosanske katolike i njihove vjeroučitelje franjevce, pod svoju jurisdikciju i crkvenu vlast. Brojni prijelazi Hrvata, bilo „krtstjana“, bilo katolika na pravoslavlje, dogodili su se za vrijeme velikih progona katolika i njihovih vjeroučitelja od 1516. do 1526. Dva su razloga prelaženja katolika Hrvata na pravoslavlje. Jedan je što su mješoviti brakovi izazivali podrugljivost i smijeh kod turskih sudova, a među katolicima i pravoslavcima stvarali su mržnju. Drugi razlog je mnogo značajniji, katolici su se našli pred izborom, ili se iseliti i napustiti svoja ognjišta ili prijeći na islam ili pravoslavlje. Prelasci na pravoslavlje bili su mnogobrojniji u Slavoniji i Srijemu, gdje su pravoslavni klerici, uz pomoć turskih namjesnika, progonili i zatvarali katoličko svećenstvo. To se najviše događalo pred austro-turske ratove ili neposredno nakon njih.

U završnim poglavljima knjige, autor usustavljuje promišljanu problematiku, zaključujući da je na prostorima Bosne i Hercegovine, Slavonije i Srijema pa i čitave Hrvatske živjelo pretežito hrvatsko pučanstvo, s dvije ili više konfesija. Katoličanstvu i „krtstjanima Crkve bosanske“, pojavom protestantizma, priključuju se i druge vjerske sekte: kalvinisti, luterani, husiti i drugi. Na prostorima BiH, i šire, u hrvatskim zemljama, djeluje devet biskupija, od kojih su tri na teritoriju Bosne i Hercegovine: bosanska, trebinjska i duvanjska. Najveća je, po veličini prostora, bila bosanska, sa sjedištem u Katedrali sv. Petra s kaptolom u mjestu Brdo, u Vrhbosanskoj župi, po kojoj je i dobila naziv Vrhbosanska biskupija, utemeljena u XI. stoljeću. Važno pitanje bilo je o jurisdikciji nad bosanskom biskupijom. Omeđena s juga, sjevera i sjeverozapada katolicima, uglavnom

Hrvatima, mogla je biti samo pod jurisdikcijom Dubrovačke ili Splitske biskupije. Bosanski biskupi bili su sufragani, najprije Dubrovačke i Splitske, a potom i Kaločke nadbiskupije. Bosna, Slavonija i Srijem, tijekom čitavog srednjeg vijeka bili su sa zapadnih strana okruženi katoličkim, uglavnom hrvatskim pučanstvom, na sjeveru s mađarskim i drugim narodima, a na istoku, na Drini, s pravoslavicima, uglavnom Srbima i Crnogorcima. Tako je Drina ostala razmeđe Istoka i Zapada, katoličanstva i pravoslavlja nakon velikog raskola 1054. godine, a potom, dolaskom Turaka i padom Bosne i Hercegovine i drugih balkanskih zemalja pod tursku vlast, i islama. Ipak, unatoč brojnim pokušajima, bosanska biskupija nikada nije potpadala pod istočnjačku, Pravoslavnu crkvu niti bilo kojoj pravoslavnoj metropoliji, arhiepiskopiji ili patrijaršiji.

Migracije hrvatskoga katoličkoga pučanstva u srednjem vijeku, posebice za vrijeme turskih osvajanja do kraja XVII. stoljeća, bile su velikih razmjera i uglavnom su išle na štetu Hrvata tako da su, u velikoj mjeri, mijenjale etničku i demografsku sliku balkanskih prostora. Jedan od razloga bio je i vjerski čimbenik; oni koji nisu željeli promijeniti vjeru, napuštali bi svoja mjesta. Drugi razlog, mnogo krupniji i značajniji, uvjetovan je turskim osvajanjima, a njih prati pravoslavno stanovništvo, stočari Vlasi, koji služe u turskoj vojsci. Treći razlog promjenama demografske slike, epidemije su zaraznih bolesti što su ostavljale pustoš u brojnim naseljima Bosne.

Ova knjiga vrlo je značajna jer donosi dosta novih podataka na osnovi neobjavljene i objavljene građe. Interdisciplinarnoga je karaktera i mogla bi biti od koristi ne samo povjesničarima već i etnologima, demografima i drugim istraživačima humanističkih znanosti. Autor je koristio brojnu literaturu uz izvornu građu.

Ljubica Andrijanić

ISSN 1846-3819

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe

broj 1 i 2 (God. I)

Osijek, 2006./2007.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe
br. 1 i 2, Osijek 2006./2007.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ana Pintarić, dekanica

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Slobodan Čače, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra Marko Karamatić, Franjevačka teologija, Sarajevo

Prof. dr. sc. Marjan Dimitrijević, Institut za nacionalna historija, Skopje

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Miroslav Akmadža, Filozofski fakultet u Osijeku

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Glavni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Marica Grigić

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka